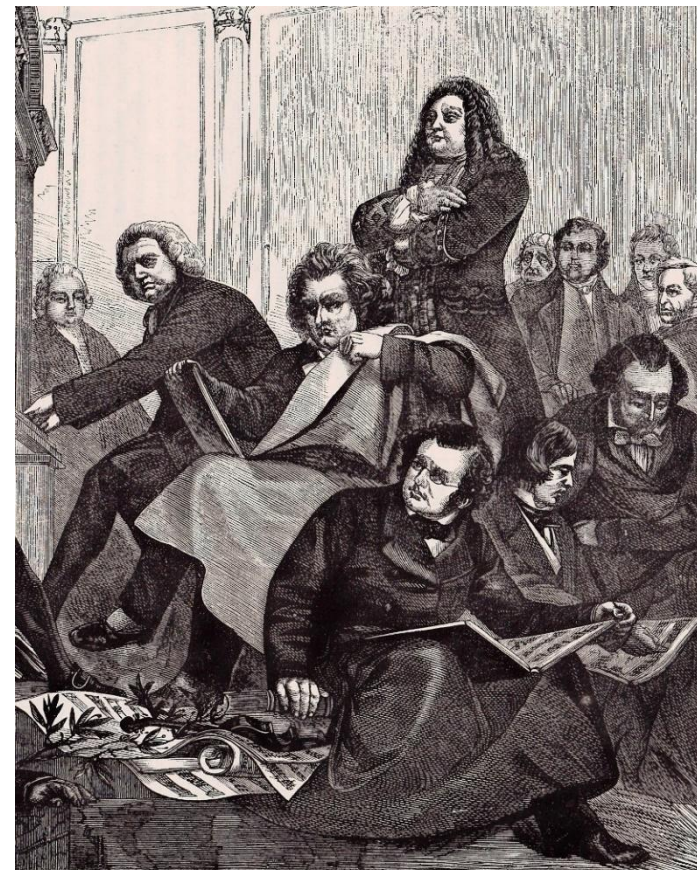

Het middelpunt van deze achtbare vergadering vormt Johann Sebastiaan Bach [aan het klavier]. Wie hoorde nimmer van de krachtige orgelkunstenaar, in 1685 te Eisenach geboren, in 1750 als muziekdirecteur der Thomas-school te Leipzig gestorven? Een van zijn levensbeschrijvers en vurigste bewonderaars zegt van hem: 'als men de vaste lichaamsbouw en de zwarte ogen slechts even aanstaart, is het alsof er vuur uit de rotsen te voorschijn barst. Onder het voorhoofd, zo verheven en denkend, vertoont zich rondom de lachende mond een barse en tevens vrolijke trek.' Beantwoordt deze beschrijving aan de waarheid, dan is het portret zeker welgelukt.

De welvarende heer aan zijn rechterzijde [dus op gravure, iets vager, links van hem], die zo vriendelijk toeluistert, is zijn zoon en discipel Karel Philip Emanuel Bach, de zogenaamde Berlijnse of Hamburger Bach, in 1744 te Weimar geboren, in 1788 als muziekdirecteur te Hamburg gestorven, na vele jaren aan het hof van Frederik de Grote te hebben verkeerdt, wiens fluitspel hij placht te begeleiden. Men beschouwt hem als de vader van het tegenwoordig klavierspel, voor zo ver hij dit instrument met zijn toetsen en snaren niet langer gelijk zijn voorgangers enkel als een orgel behandelde.

Achter Sebastiaan [staand] ziet u een statig, deftig personage. Het is Georg Friedrich Händel, weinig meer dan een jaar ouder. Muntte hij in zijn geboorte-

plaats Halle reeds als knaap door zijn orgelspel uit, later werd het kunstminnend Engeland, dat ware talenten steeds op de rechte prijs schat, zijn tweede vaderland. Hij stierf er in 1759 en verwierf een praalgraf in de Westminster-abdij.

E. Bach. J. S. Bach. Beethoven. Handel. A. Schmitt. Hummel. Rombert. Moscheles. Schubert. Schumann. Mendelssohn.

Als ware hij zich van zijn meerderheid ten volle bewust, kijkt Händel naar de ridder, die in de fijnste en sierlijkste kleding tegenover hem staat [linkerhelft van de gravure, rechts van Mozart]. Wil hij zeggen: 'die kerel [Gluck] weet evenmin iets van het contrapunt in de muziek als mijn kok?' Die ridder heet Christoph Willibald von Gluck. Zijn geboorteplaats was Weidenwang in de Bovenpfalz, waar men in dit jaar 1871 te zijner ere een gedenkteken heeft opgericht. Na een aantal kunstreizen overleed hij in 1787 te Wenen als kapelmeester. Gluck ging zijn eigen weg. Hij was de hervormer der opera, de grondlegger van het muzikale drama. Men heeft beweerd dat de voorrede van zijn opera *Alceste* reeds duidelijk uitdrukt wat 100 jaar later in onverteerbare filosofische boeken als de nieuwste sibillijnse [voorspellende] wijsheid opgedist wordt. Vóór Gluck zit 'de vorstelijke Esterhazysche kamerlakei' (aldus geliefde onlangs een dichter-componist zich te uiten), de oude Joseph Haydn in 1809, 77 jaar oud, te Wenen gestorven. Schepper van het meesterwerk *De Schepping* roemt Duitsland de door eigen studie zo hoog geklommen man als de grondvester der symfonie en van het strijkkwartet, die de kunst van instrumenteren haar juiste richting heeft gewezen. Ons dunkt dat hij met verwondering en welwillendheid in het muziekblad kijkt, dat de eeuwig jeugdige Wolfgang Amadeus Mozart hem voorhoudt. Ja, dat is Mozart, reeds in 1791, na een 35-jarig leven, aan de

kunst ontrukt. Mozart, wiens toonwerken *Don Juan*, *Figaros Hochzeit*, om geen andere te noemen, onvergetelijk zullen blijven, zo lang de kunstzin duurt.

Tegenover beiden [rechts op de gravure] zit hun diepzinnige navolger Ludwig von Beethoven, volgens

velen de grootste componist van de 19de eeuw (1770-1827). Waar begonnen, waar geëindigd, wilden we alle werken opsommen die, uit zijn vruchtbare geest gesproten, in geen degelijk orkest gemist worden?

De Muinck & Co, 4 oktober 1912 (ansichtkaart).

[...] Vlak achter Händel ontdekt u vier virtuozen van de eerste rang, die reeds gedeeltelijk tot de nieuwere tijd behoren. Het dichtst bij, de ietwat lompe, gezonde figuur van Johann Nepomuk Hummel, de discipel van Mozart, wiens werkzaamheid valt tussen de jaren 1778 en 1837, toen hij als kapelmeester te Weimar stierf. Verwierf hij zich als componist en piano-virtuoos grote vermaardheid, aan zijn zijde staat iemand, veel

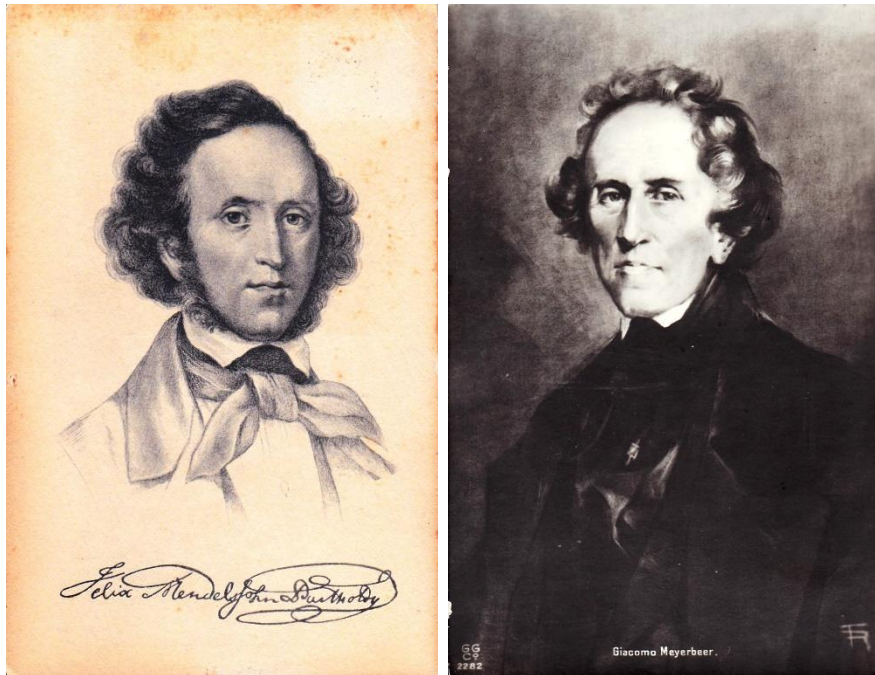
eleganter van voorkomen en manieren, die met hem wedijverde: Ignaz Moscheles, in 1794 te Praag geboren en vorig jaar 1870 overleden. Tussen hen de beroemde hervormer van het violoncelspel [de cello], de vroegere Pruisische hofkapelmeester Bernhard Romberg, die op 71-jarige leeftijd in 1841 zijn muzikale loopbaar eindigde.

Achter Hummel een zijner wakkerste mede-arbeiders Aloys Schmitt (1789-1869). Vóór Moscheles zit, weliswaar donker afgeschaduwd, maar helder schitterend als altijd, Felix Mendelssohn Bartholdy (1809-1847), de blik gericht op de expositie van de hier nog zeer jeugdige Robert Schumann (1810-1856). Van al de tot nu toe ten tonele gevoerde helden is deze de enige, wiens lichamelijk omhulsel tegen de inspanningen van een zo kundig werkzame geest niet opgewassen was, zodat daardoor beide - lichaam en geest - vroegtijdig te gronde gingen.

Naast Schumann en aan de voeten van de door hem zo hoog vereerde meester Ludwig, luistert de grote liederenzanger Franz Schubert (1797-1828) naar de inspiratiën van zijn eigen genie.[...]

Die ter linker zijde het dichtst achter Mozart staat is de door zijn opera's en oratorios toenmaals wijd vermaarde tijdgenoot Johann Gottlieb Naumann, uit Blasewitz bij Dresden geboortig. Zijn oratorios hebben hem de lauwer verschaft van een der grootste componisten van kerkmuziek te zijn. Over hem heen

kijkt Friedrich Schneider (1786-1853), geestverwant van Naumann wat richting en keuze betrof. Wat meer op de voorgrond ontwaart ge Franz Liszt (geb. 1811) en Richard Wagner (geb. 1813), zulke geniale verschijnselen aan de muzikale hemel, als er iedere eeuw slechts een paar malen voorkomen.

Ansichtkaarten van Mendelssohn, 11 februari 1929, en van Giacomo Meyerbeer, ca. 1910.

Onder de componist van de *Tannhäuser*, en wel met enigszins kwalijk bedwongen toorn, staat zijn anders zo vriendelijk lachende collega Karl Gottlieb Reissiger

(1798-1859), zich bescheiden terughoudende tegenover zijn beide grotere burens: [links van hem] de vioolvorst bij uitnemendheid, Louis Spohr (1783-1859) en [rechts van hem, met zijn hand onder de kin] de, dikwijls belasterde, maar toch nog niet geëvenaarde Jakob Meijerbeer (1794-1864). [...]

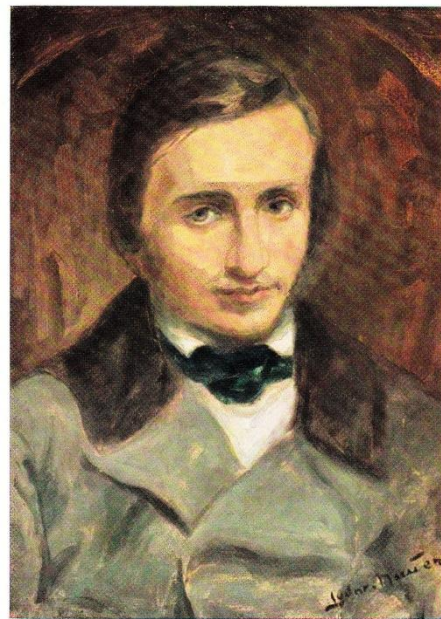
In de voorste rij [rechts van Meyerbeer], zoals het hem ook van rechtswege toekomt, zien we de lieveling van onze burens, de Duitsers: Karl Maria von Weber (1786-1826). [...] Billijkerwijze heeft ook zijn buurman, Jacob Offenbach (geb. 1819) hier een plaats gevonden, want men moge over de waarde van zijn muziek oordelen zoals men wil, te loochenen valt het niet dat deze bij velen geliefd is. Zie eens met welke lieve oogjes Offenbach naar de levenmaker [herrieschopper] kijkt, die men daar in de uiterste hoek heeft geplakt en die van hier uit naar de vorsten in het rijk der tonen schele blikken werpt. Wie mag hij zijn? Het is... Joseph Lanner (geb. 1802), de Weense walsenkoning.

Tot zo ver de toelichting bij de gravure, waarvan de auteur en de artiest helaas ongenoemd respectievelijk onleesbaar zijn in *Omnibus*. Er volgde nog een passage over het verschil tussen de walsen van Lanner, Strauss en Labitzky, die kenners al na enkele maten haarfijn van elkaar

kunnen onderscheiden, zoals 'wij' (schrijft de auteur) bij de eerste maten horen kunnen of iets van Haydn, Mozart of Beethoven is. Offenbach (1819–1880) kon er nog net mee door; hij maakte carrière in Frankrijk. Walskoningen als Lanner en Strauss hoorden echter bij de dansvloer in Wenen en nergens anders.

Ansichtkaarten: Von Weber Denkmal in Eutin, 29 december 1904;
Jacques Offenbach (door L. Nauer).

JACQUES OFFENBACH

Een soort hiërarchie

Van de 24 Duitse componisten in deze 'canon' uit 1872 is een groot aantal nog steeds beroemd, maar Johannes Brahms (1833–1897) was kennelijk te jong om al bekend te zijn. Dat geldt ook voor Max Bruch (1838–1929), maar de iets oudere Anton Bruckner (1824–1896) heeft de lijst niet gehaald. Verder zijn er geen opvallende leemten.

Voor de aardigheid wil ik deze 24 namen toch eens vergelijken met de namen die in de hedendaagse top-honderd van de klassieke muziek te vinden zijn. Uit de toelichting, maar vooral uit de gravure zelf, blijkt een zekere ordening van *eredivisie*, *1ste divisie* en *2de divisie*, overigens met alle eerbied, ook voor de wat 'mindere goden'. We kunnen die verdeling in klassen als volgt samenvatten, naar de volgorde van links naar rechts in de gravure:

eredivisie	1 ^{ste} divisie	2 ^{de} divisie
mozart	liszt	schneider
von gluck	wagner	naumann
haydn	spohr	reissiger
von weber	meyerbeer	lanner
bach	offenbach	c.p.e. bach
beethoven	schumann	schmitt
händel	mendelssohn	hummel
schubert		romberg
		moscheles

Deze indeling van de bloem der Duitse componisten tot circa 1870 is op het eerste gezicht congruent met hun huidige bekendheid. De bovenstaande inschatting is die van het toenmalige burgerlijke publiek, vertolkt door een scribent die zich als ‘wij’ daarmee identificeert en daarom enigszins zijn neus ophaalt voor Lanner en Strauss, en het zelfs nodig oordeelde de aanwezigheid van Offenbach te verdedigen. De populariteit van componisten werd afgemeten aan de concertpraktijk en de verkoop van

partituren voor amateurs, want er werd in de betere kringen veel aan kamermuziek gedaan, nog los van wat de fanfares en kerkkoren allemaal uitvoerden. In beide gevallen – concert-uitvoeringen en oplagen van bladmuziek en bewerkingen voor andere bezettingen – zijn er ongetwijfeld statistieken verzameld. Daar heb ik voor dit schetsmatige opstel echter geen onderzoek naar gedaan.

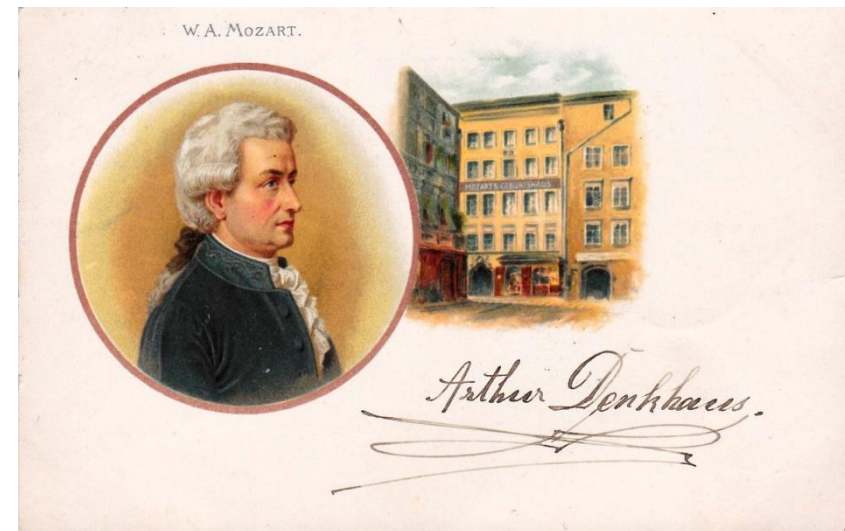
Na de uitvinding van de grammofoonplaat rond 1900 kwam daar de graadneter van het aantal verkochte plaatopnamen bij, waarbij de opkomst van de langspeelplaat na 1950 ook de langere werken voor mensen met een betrekkelijk smalle beurs bereikbaar maakte. Niet minder belangrijk was uiteraard de radio, vanaf de jaren dertig.

De componisten in Oog in Al

Het moet dus relatief eenvoudig zijn om de bovenbeschreven inschatting van de populariteit

van Duitse componisten rond het jaar 1870 te vergelijken met latere inschattingen, omdat er in de anderhalve eeuw daarna verschillende meetmethoden bij zijn gekomen. Als tussenfase kan ik bijvoorbeeld op het straatnamenbeleid van de grote gemeenten wijzen. Ongetwijfeld is dat voor bestuurders altijd een terrein vol voetangels en klemmen geweest, maar de keuze van namen voor gebruik in een componistenbuurt zal toch weinig controverses hebben opgeleverd. Toevallig woon ikzelf in zo'n buurt, de Utrechtse wijk Oog in Al, waarvan het componistengedeelte vooral in de jaren '30 is gepland en gebouwd. Dat is dus twee generaties ná 1870. De Duitse componisten die hierin geëerd werden (naast een kleiner getal uit andere landen) zijn Von Weber, Beethoven, Schumann, Händel, Schubert, Mendelssohn, J.S. Bach, Mozart, Wagner en Liszt. (Van de jongere generaties hebben we hier ook nog Brahms, Bruckner en Mahler). Het is natuurlijk volstrekt geen toeval

dat van deze elf namen er *zeven* ook in het bovenstaande lijstje *eredivisie* staan; alleen Von Gluck ontbreekt. De andere vier, Schumann, Mendelssohn, Wagner en Liszt, staan in het rijtje *1ste divisie*. En van het rijtje *2de divisie* heeft niemand het hier in de wijk tot een straatnaam gebracht. Qua lengte en breedte van de straten en lanen zijn Mozart, Beethoven en Haydn de favorieten geweest.

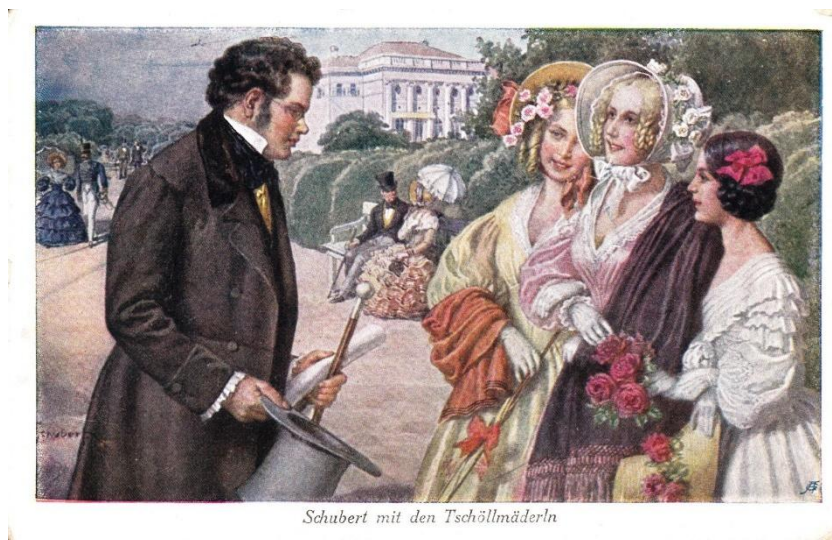
Mozart met geboortehuis in Salzburg, 18 september 1899.

Waardering in het heden

De naamgeving van de straten in Oog in Al past dus nog naadloos bij de canon van rond 1870, maar is inmiddels zelf ook al van bijna een eeuw geleden. Als de hedendaagse stadsplanners van een wijk van klassieke componisten zich iets zouden willen aantrekken van de publieksvoorkeur, zouden ze die op een moderne manier kunnen peilen. Eén van die manieren wil ik daarbij als voorbeeld laten zien. Het is de zogeheten *Hart en Ziel*-lijst van het jaar 2020, een door de luisteraars gekozen klassieke top-400 van de zender Radio 4. Dat is *niet* een representatieve steekproef van alle Nederlanders, maar slechts een keuze van die luisteraars die de moeite hebben genomen hun keuze kenbaar te maken. Maar omdat het luisteraars van Radio 4 zijn, mogen we aannemen dat er bij alle deelnemers een zeker niveau van kennis en waardering van klassieke muziek aanwezig is.

Daar staat dan weer tegenover dat niet een keuze van componisten wordt gevraagd, maar van muziekstukken. En de opgegeven opussen variëren van betrekkelijk kort, zoals de *Boléro* van Ravel op 30 en *Spiegel im Spiegel* van Pärt op 3, tot lang en zeer lang, zoals hele opera's en requiems, alsmede natuurlijk Bachs *Mattheus-Passion* op nummer 1.

Maar omdat de lijst op vele duizenden inzendingen gebaseerd is, waarvan de top-400 op internet bij de NOS te vinden bleek te zijn, hebben we toch een indicatie van de populariteit van componisten (en dat is *niet* per se identiek aan de appreciatie door insiders, opinion leaders, concertbezoekers of platenlabels). Voor de *Hart en Ziel*-lijst kon iedereen zijn/haar keuze opgeven, zij het beperkt, min of meer, tot het klassieke repertoire. Ik heb daarom gewoon geteld hoe *vaak* componisten in de lijst te vinden zijn met korte en langere werken. Dat is een kwestie van een uurtje turven.

Schubert met zijn 'drei Mädels', 11 januari 1918.

Het blijkt dat in de top-400 van genomineerde muziekstukken er 127 van oude Duitse componisten uit de periode van de gravure staan, dus exclusief Mahler, Brahms, Bruch en andere eventuele nieuwkomers na 1870. Deze 127 vermeldingen zijn er voor 19 componisten samen.

In het kader van dit opstel kunnen we dus deze 19 namen uit 2020 vergelijken met de 24 namen van de geportretteerden in de gravure uit 1872.

De helderste manier om dit inzichtelijk te maken lijkt me een herhaling van de tabel met de inhoud van 1872, maar nu met in rood de namen der componisten die slechts nul of één keer in de *Hart of Ziel*-lijst van 2020 worden genoemd. Dat zijn dus min of meer de afvallers.

eredivisie	1 ^{ste} divisie	2 ^{de} divisie
mozart 21	liszt 1	schneider 0
von gluck 1	wagner 4	naumann 0
haydn 4	spohr 0	reissiger 0
von weber 0	meyerbeer 0	lanner 0
bach 27	offenbach 0	c.p.e. bach 1
beethoven 19	schumann 4	schmitt 0
händel 11	mendelssohn 9	hummel 0
schubert 16		romberg 0
		moscheles 0

Dan zien we in één oogopslag dat er zes namen uit de *eredivisie* en 1ste *divisie* zijn verdwenen, namelijk Liszt en Spohr plus vier componisten die

vooral opera's schreven: Von Gluck, Von Weber, Meyerbeer en Offenbach.

Daarentegen zijn **alle** namen uit de *2de divisie* uit het zicht verdwenen.

Von Gluck (door J.S. Duplessis), 1775.

Zijn er dan misschien namen **bij** gekomen met twee of meer vermeldingen. Jawel, maar dat zijn er slechts twee: Buxtehude en Fanny Mendels-

sohn, ieder met twee stemmen. Een actie om meer vrouwen op de lijst te krijgen bracht ook Clara Schumann en Hildegard von Bingen in de top-400, zij het met slechts één titel, net als Schütz, Telemann en Pachelbel. Allemaal dus slechts namen voor de *2de divisie*.

De conclusie kan nu simpel worden samengevat: de canon van beroemde Duitse componisten week in 2020 nog steeds nauwelijks af van die in 1872, met eigenlijk als enige uitzondering het uit de top verdwijnen van enkele destijds beroemdere operacomponisten. Als de muzikerkenners van toen het goede al zo voortreffelijk wisten te signaleren, is het misschien de moeite waard ook die vier, dus Von Gluck, Von Weber, Meyerbeer en Offenbach, weer eens met aandacht te beluisteren. Het kan nog steeds. Ze hebben alle vier repertoire gehouden, dus écht vergeten zijn ze niet.